

OBCENÉ

VRATISLAV VANÍČEK, *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Paseka, Praha – Litomyšl 2014

324 s., ISBN 978-80-7432-501-4

Postava svatého knížete Václava a jeho doba představují pomyslná témata věčného návratu české historiografie již od jejich počátků coby kritické vědy. S ohledem na zakladatelský význam Václavovy epochy a problematickou povahu pramenů se tato doba stala jakýmsi prubířským kamenem, na němž svůj um a důvtip osvědčovaly celé generace historiků. Jen v nedávné době se na dějiny epochy sv. Václava zaměřili badatelé jako Dušan Třeštík, Petr Charvát, Ján Steinhübel, Petr Kubín, David Kalhous či Michal Lutovský.

Nejnověji na toto již hojně zorané pole vstoupil Vratislav Vaníček. Na první pohled jde o poměrně překvapivou volbu, neboť Vaníček se do povědomí historické obce zapsal především jako badatel věnující se dějinám 13. století s důrazem na šlechtu. Třebaže si prostřednictvím monografií o knížatech Vratislavovi II. a Soběslavovi I. „osahal“ i dějiny 11. a 12. století, v aktuální svatováclavské monografii podnikl nejzazší výlet do hloubi českých dějin, a to v zásadě bez předchozích přípravných studií.

Kniha už od prvního seznámení prozrazuje promyšlenou strukturu. Vlastní výklad je rozdělen do čtyř tematických oddílů. V první části Vaníček pojednává o počátcích české společnosti a o kořenech české státnosti, což je téma, které se s dobou první poloviny 10. století obvykle spojuje. Nejprve nastiňuje proces christianizace a její důsledky pro rodící se středověkou společnost. Šíření křesťanství a jeho přijetí pokládá Vaníček za svého druhu kulturní revoluci, která překračovala archaická kmenová omezení. Po těchto obecnějších pasážích se Vaníček soustředí hlavně na výboje Karla Velikého, jdoucí ruku v ruce s šířením křesťanství. Relativně obsáhle se soustředí na poměry v Bavorsku, které pokládá za příhodné pro srovnání s procesy probíhajícími posléze v Čechách a na Moravě. Postihuje konsolidaci přemyslovského panství, přičemž se dotýká klasických témat, jako jsou otázka českých kmenů,

resp. knížat, křest českých předáků i vzájemný poměr mezi českými knížaty.

Druhá část je věnována životu knížete Václava. Vaníček analyzuje klíčové okamžiky Václavova životního příběhu počínaje vztahem mezi kněžny Ludmilou a Drahomírou, přes nástup na knížecí stolec, pokouší se proniknout do tajů Václavova osobního života, nastiňuje Václavovu domácí i zahraniční politiku, uvažuje nad zájemným prvním Přemyslovců a nechybí samozřejmě otázka vztahu Václava s bratrem Boleslavem ani okolnosti jeho tragického vyústění.

Leitmotivem třetí a čtvrté části je proměna knížete Václava ve světce a patrona dynastie i země. Vaníček tu pojednává o Václavově translaci, sleduje odraz Václavova příběhu v christianizaci Polska i v zahraničněpolitické a církevní politice Boleslava I., reflektuje šíření svatováclavské úcty v říšském prostředí, srovnává roli svatováclavské úcty s podobnými kulty na Rusi, v Uhrách a ve Skandinávii. Své líčení zakončuje dobou 11. a 12. století, kdy svatý Václav pevně usedl na vrchol českého křesťanského panteonu jakožto věčný vládce Čech, což odráží široké spektrum nejen písemných pramenů.

Vaníček je zvyklý pojímat svá témata v rozsáhlých souvislostech, nebojí se přinášet celou řadu – často i neotřelých – analogií. V případě raně přemyslovských dějin tak nepracuje pouze s vědomím říšskoněmeckých, polských, případně uherských souvislostí, ale opírá své teze rovněž o příklady ruské nebo skandinávské. Jeho výklad tak získává na komplexnosti, přitom si ale úspěšně hlídá, aby se struktura textu nerozpadla pod tíhou detailu. V zásadě lze konstatovat, že toto Vaníčkovy snažení je úspěšnější než např. u textů Petra Charváta, jehož řetězení analogií ne vždy přesvědčuje. Na druhou stranu ani Vaníčkovy hypotézy nejsou vždy bez otazníků. Jako diskutabilní se jeví, zda je možno vést paralelu mezi situací v Čechách na počátku 10. století a s poměry polskými ve 12. století, tedy srovnávat na jedné straně Václava a Boleslava se syny Vladislava Heřmana Zbyhňevem a Boleslavem (Křivoústým). Další pochyby vyvolává odvozování rodové příbuznosti českých knížat na základě podobné znějících, ne však děděných jmen.

Vaníček konstatuje potřebu revidovat tradiční teorii Jiřího Slámy ve vazbě na nové výzkumy, a staví se také proti protežování epochy Boleslava I. a II., v hodnocení jejichž „říše“ je poměrně strážlivý. Upozorňuje též na skutečnost, že někteří badatelé příliš bagatelizují legendisticky zabarvené epizody z života sv. Václava. S tím lze souhlasit – apriorní odmítnutí písemných, tj. především hagiografických pramenů

se negativně otisklo do jinak sympatického úsilí Petra Charváta, jehož svatováclavská monografie tak utrhla těžkou ránu. Na druhou stranu se tu a tam zdá, že Vaníček podléhá dikci legend až příliš a vybírá z nich pouze fakta vhodná pro vlastní výklad. V knize také chybí pojednání o pramenech, v nichž by autor představil svůj názor na filiaci václavských legend a jejich sdělnost. Kratičký úvod není v tomto směru dostačující, neznalý čtenář např. nemá šanci pochopit komplikovanost sporu o Kristiánovu legendu, se kterou jinak Vaníček pracuje bez pochyb jako s pramenem konce 10. století, ba Kristiána označuje za prvního tvůrce a propagátora svatováclavského kultu coby národního/zemského programu. Jen z poznámkového aparátu lze vytušit, že existují i jiné názory.

S ohledem na téma knihy se Vaníček nevyhnutelně dostal do interakce se závěry Dušana Třeštíka. Jeho názory často přijímá, avšak nebojí se je ani rozporovat a hledat vlastní cestu bludištěm pramenů. Nesouhlasí např. s Třeštíkovým názorem, že Přemyslovci zbavili Čechy svobody poté, co ovládli pražské návrší a obehnali ho valem (v souladu s poznatky antropologa Emanuela Vlčka Vaníček soudí, že se tak stalo někdy po roce 872). Opakovaně poukazuje na dobovou podmíněnost Třeštíkových názorů, např. ve vztahu k interpretaci řezenského křtu, kdy Vaníček mezi řádky Třeštíkových názorů čte negativní názor na křesťanství, případně ve věci budování státu za prvních Přemyslovců. Pro Třeštíka byl zakladatelem státu Boleslav I.: v době Václavovy vlády se Čechy nacházely nad propastí (míněno pod dominantním vlivem Saska) a byl to až Boleslavův krvavý čin, co vedlo k emancipaci Čechů a v konečném důsledku k zajištění národní existence.

Vaníček má na politiků Čechů vůči Sasům (a také Maďarům) odlišný názor. Oprávněně se táže, zda tedy Václavova vláda představovala období retardace, a upozorňuje, že rozmach přemyslovského státu nastává až od padesátých let 10. století, tedy poté, co se Boleslav I. s Otou I. smířil. Vaníček také nesouhlasí s Třeštíkovým názorem, že ke staroboleslavské vraždě došlo jaksim omylem, a tvrdí, že u kořenů této tragické, leč fundamentální události českých dějin stálo soupeření knížecích družin (zde odkazuje na ruské analogie). Vznik státu a přetváření společnosti byl podle Vaníčkova soudu v 9. a 10. století průběžný, a jak dodává, lze říci, že Václav zemřel pro stát, a naopak Boleslav se zasloužil (minimálně svým úsilím o vznik pražského biskupství) o rozkvět církve. Vaníček také kriticky reflektuje známou polemiku mezi Vlčkem a Třeštíkem, na základě

čehož formuluje vlastní chronologii prvních Přemyslovců. Toto je však otázka, která se bude navždy pohybovat v rovině hypotéz.

Pasáže, které sledují vznik, růst a konsolidaci kultu sv. Václava, jsou v zásadě přesvědčivé. Vaníček se nadále pohybuje v širokém kontextu, až se občas zdá, že se jeho hlavní téma poněkud ztrácí, hlavně ve světle pozornosti věnované sv. Vojtěchovi. S ohledem na aktuální polemiku o počátcích břevnovského kláštera (která se ovšem rozpoutala až po vydání knihy) je zajímavý Vaníčkův názor; že Břevnov byl iniciován jako opora pražského biskupství a intelektuální centrum, analogicky ke klášteru sv. Jimrama v Řezně. Je ale nutno oponovat Vaníčkovu konstatování, že v 11. a 12. století bylo jméno knížete Václava pro příslušníky přemyslovské dynastie tabu a objevuje se až u králů 13. věku. Je pravdou, že na rozdíl od jiných jmen nebylo jméno dynastického světce mezi Přemyslovci tak frekventované, absolutně však Vaníčkova slova neplatí. Zapomněl totiž na dvě olomoucká knížata jménem Václav (1125–1130 a 1177–1178), přičemž právě v Olomouci byl během první poloviny 12. století vystavěn kostel zasvěcený sv. Václavovi, který se posléze stal sídlem moravských biskupů.

V závěru knihy autor uvažuje o konceptu české státnosti a o roli historických prací psaných touto optikou, totiž co by bylo, kdyby kníže Václav v roce 935 nezemřel. Ani tyto úvahy, jakkoliv jen lehce skicované, nepostrádají na zajímavosti, a předešlým ukazují na hloubku Vaníčkova přemýšlení. Své líčení autor ukončil na prahu vrcholného středověku, což pokládám za vhodné. I následující věky rozvíjely kult sv. Václava, jeho základní tvář byla ale dána v 11. a 12. století. Pozornost věnovaná dalším staletím, jakkoliv by to bylo zajímavé (zvláště v době Karla IV.), by už koncepci knihy rozbíjela a neúměrně natahovala její rozsah.

Kniha Vratislava Vaníčka o sv. Václavovi je přínosná kritickým přístupem autora k pramenům i literatuře, uvažováním v širších souvislostech a snahou o interdisciplinární uchopení tématu, jelikož se autor snaží reflektovat nejen poznatky historie, ale i archeologie, antropologie, literární vědy, dějin umění, geografie či teologie. Čtenář dostává do ruky logicky strukturovaný, fundovaný, informačně bohatý, ale přitom přehledný text, který – ať už s autorovými závěry souhlasíme, či nesouhlasíme – vybízí k opětovnému promyšlení zdánlivě vyřešených otázek.

JOSEF ŠRÁMEK